

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,
м. Дрогобич

ВИКОРИСТАННЯ ПІДПІЛЬНИКАМИ КРИЇВОК У ПРОТИСТОЯННЯХ ІЗ РЕПРЕСИВНО-КАРАЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ У КАРПАТСЬКОМУ КРАЇ ОУН (1945 – 1954)

На основі невідомих та маловідомих документів у статті розкриваються особливості створення та функціонування криївок. На конкретних прикладах увиразнено важливість дотримання правил конспірації у життєдіяльності мережі криївок.

Ключові слова: криївки, підпілля, репресивно-каральні органи, ліквідація.

Ilnytskiy V. The use of secret underground places «kryyivkas» by rebels in opposition to the repressive and punitive system in the OUN Carpathian province (1945 – 1954). The kryyivka's creation and function, based on unknown and obscure documents, are disclosed in the article. The secrecy importance rules in the kryyivka's network life are marked by concrete examples.

Key words: secret underground places, repressive and punitive organs, liquidation.

Ильницкий В. Использование подпольщиками укрытий в противостояниях с репрессивно-карательной системой в Карпатском крае ОУН (1945 – 1954). На основе неизвестных и малоизвестных документов в статье раскрываются особенности создания и функционирования укрытий. На конкретных примерах увиразнено важность соблюдения правил конспирации в жизнедеятельности сети укрытий.

Ключевые слова: тайники, подполья, репрессивно-карательные органы, ликвидация.

Постановка проблеми. Розформування відділів УПА і перехід до збройного підпілля призвели до необхідності будівництва розгалуженої мережі криївок. Варто відзначити, що з роками боротьби техніка їхнього будівництва постійно вдосконалювалася. Це, у свою чергу, сприяло їхній життєздатності, а відповідно зменшувало можливість розкриття та знищення. Відтак пошук криївок шляхом масових облав і ретельних оглядів з огляду на низьку ефективність відходить на останній план. Першість у виявленні криївок посіли агентурні дані. Виявлення криївок (хоча уже і пустих) у Карпатському краї ОУН припадає на кінець 1950-х років. Вивчення усіх цих процесів має важливе не тільки наукове, але й суспільне значення.

Аналіз досліджень. Проблему створення і використання мережі сховків висвітлено у низці досліджень. Вперше комплексне розкриття питання будівництва (з детальними планами) та особливостей функціонування міститься у 38 томі Літопису УПА [24]. Крім цього, окремі аспекти існування мережі криївок відображені у працях О. Данилишина [22] та М. Паньківа [26]. Однак, питання створення та функціонування криївок у Карпатському краї загалом вивчене недостатньо.

Мета дослідження – розкрити особливості організації, створення та життєдіяльності розгалуженої мережі підпільних криївок у Карпатському краї ОУН (1945 – 1954).

Виклад основного матеріалу. Загалом усі криївки умовно можна поділити на житлові, складські, бібліотечні, архівні, для зустрічі і окремих цілей. У житловій криївці могли бути тільки ті речі, які безпосередньо потрібні для поточної роботи (невелика

сума грошей, книги, потрібні для обробки отриманої теми, запас продовольства на короткий час і одяг, деякі архіви, зброя, бойові припаси, якими користувалися мешканці криївки). За підрахунками М. Паньківа, в одному селі у середньому розташовувалися 4 – 5 криївок, тобто у середньому в області налічувалося не менше 2,5 – 3 тисяч [26, 294].

Дослідник історії спецслужб Д. Веденєєв і Г. Биструхін, описуючи події протистояння радянської системи із визвольним рухом, називає їх «бункерною війною». Її веденню, у першу чергу, сприяли природно-географічні умови західноукраїнського регіону (65% території «найбільш враженої підпільниками» Станіславської області була саме гористо-лісиста місцевість; до 80% північних районів Волинської і Рівненської областей охоплювали лісисто-болотисту місцевість) [1, 142]. Справді, у разі дотримання мешканцями криївки усіх правил конспірації у побуті, діяльності, відсутності зради, їх практично неможливо було виявити звичайними випадковими пошуками.

Криївки переважно будувалися у населених пунктах і лісових масивах. Вони розраховувалися на невеликі групи, які налічували 3 – 5 осіб. Розміри криївок – 2х4 м, 2х3 м, 2х2 м. Місця для будівництва обиралися найрізноманітніші: на горищах, у стодолах, пивницях, церквах, навіть у криницях (над водою викопували бокові ніші й опускалися вниз у відрі). Для облаштування підбиралося відповідне місце, вибір якого залежав від призначення криївки: для тривалого проживання, запасного чи складського характеру, для технічного призначення тощо. При цьому враховувалися такі факти: а) можливість тривалого використання природного маскування криївки у цілому; конспіративні підходи до неї, особливо зимою і ранньою весною; б) природне маскування вхідних і вихідних люків, вентиляційних каналів і санітарного вузла, особливо у зимовий період (тепле повітря, виходивши із криївки, перетворювалося у пару і криївку легко було виявити); в) зручні підходи до місць постачання водою: природним джерелом, ріками і озерами; г) наявність навколо криївки маскувального матеріалу, який можна завжди використовувати для оновлення старого маскування (ліс, кущі, листяне і трав'яне покриття, сухі гілки тощо) [14, 15]. В окремих випадках з метою конспірації націоналісти маскували вихід у криївку по периметру у десятки і сотні метрів. Так, бункер боївки СБ, знищений прикордонниками у лютому 1947 р. в Боринському лісі, мав підземний хід довжиною 350 метрів [1, 60].

Зазвичай криївки споруджувалися на схилі, підвищенні, що дозволяло робити її дах на рівні схилу. Цим забезпечувалося маскування криївки і надійний стік води під час дощу, танення снігу [17, 55]. У своїх зізнаннях полонений Луцик свідчив, що у розмовах із підпільниками він чув про наявність в одному із потоків на лівому схилі хребта «Оревий» криївки С. Стебельського-«Хріна». Проте місця розташування потоку і криївки не вказав. Не дивлячись на це, 23 березня 1948 р. оперативною групою була проведена операція у потоці прилеглому до хребта «Оревий». Було виявлено житловий, добре облаштований бункер (вмістимістю 8 – 10 осіб), із двома виходами. Вилучено: 1 гранату ф-1, 20 капсулів-детонаторів, 3 кг пороху, 20 кг. різної літератури, 30 кг. паперу, 80 шт. учнівських зошитів, 3 пачки копіювального паперу, 1 патефон, 38 пластинок до патефону, 1 шахи. Однак документів, які мали оперативний інтерес, виявлено не було. Внутрішнє облаштування криївки дало оперативникам підстави дійти висновку, що тут переховувався якщо не сам С. Стебельський-«Хрін», то якийсь провідник. До речі, у криївці була навіть ванна [20, 39].

У денний час біля криївки, в якій мешкали постійно, чергував один із підпільників з метою завчасного попередження про небезпеку. На ніч черговий змінювався. Як правило, криївки влаштовувалися недалеко від джерел питної води (джерел у тих місцях, де вони витікали із ґрунту і зимою не замерзали), населених пунктів, баз постачання хар-

чування, у сухих і порівняно щільних ґрунтах. Водночас близьке сусідство зимових криївок до населених пунктів мало постійну небезпеку виявлення цієї криївки населенням [17, 55]. Винятки допускалися у залежності від призначення криївок, що дозволяло інколи і не прив'язувати їх до джерел води, баз харчування тощо. Такі криївки будувалися для провідників ОУН на період зимівлі, якщо вона не була зв'язана із частими пересуваннями по місцевості. Проте більшість криївок не споруджували у глухих, віддалених від населення лісових масивах, оскільки села були єдиним джерелом постачання підпільників продуктами харчування, одягом, різноманітними свідченнями про становище в селі, районі і т.д. Значна віддаленість зумовлювала виникнення розмаїті проблеми.

Особливості розташування криївок стосувалися і обрання не лише самої місцевості, але й її характеристики. Наприклад, Петро Федун-«Полтава» не рекомендував робити криївки у молодому лісі; такий ліс відвідували селяни для заготівлі деревини. Тому ліс підпільниками вибирався особливо ретельно: середнього віку, достатньо густий, не придатний для заготівлі деревини. Це забезпечувало належну конспіративність і перешкоджало виявленню та проведенню військових операцій проти підпільників. Виявлення населенням криївок змушувало підпільників залишати місце дислокації. Траплялися випадки, коли тих, хто виявляв криївку, вбивали. Так, 14 січня 1952 р. у 3 км від с. Волоща Дрогобицького р-ну було виявлено тіло завідувача медичним пунктом Івана Чуйка (1918 р.н., ур.с. Олексіївка Станіславського р-ну Вінницької обл.), вбитого із вогнепальної зброї. Слідство з'ясувало, що І. Чуйко вранці 12 січня пішов із дому на полювання і випадково виявив криївку із підпільниками, які у ній переховувалися. Відчуваючи можливу загрозу від озброєного чоловіка, націоналісти вбили його, а тіло поспішно закопали у землю [11, 17]. Виходячи із цього, при виборі місць для спорудження криївок враховувалося, щоб близько не було сінокосів, пасовищ для худоби, полян і грибних місць, які привертати до себе увагу місцевого населення [17, 54]. Саме тому криївка референта пропаганди Надвірнянського районного проводу ОУН Миколи Цапєя-«Голуба» була замаскована серед каміння, навколо якого не було дерев. Це виключало інтерес до неї солдат, а також лісників і лісорубів [10, 268].

Криївки мали одну, дві і більше кімнат. Були також двоповерхові з окремим (запасним) вихідним люком. Такі криївки будувалися на твердих ґрунтах. Глибина розташування криївки у землі залежала від її щільності. У ґрунтах, які підлягали легкому прощупуванню, розташовувалися зазвичай на глибині від 2 до 4 метрів. У твердих ґрунтах влаштовувалися на меншій глибині. Більшість житлових криївок заввишки 1-2 метрів мала прямокутну форму розміром приблизно 2х3м². Крім однієї-двох кімнат, споруджувалися санвузол і складське приміщення. В капітальних криївках робилися запасні вихідні люки із досить довгими каналами, які призначалися для відходу під час блокування криївок [14, 16]. 6 березня при проведенні оперативним складом МВ НКДБ, операції у с. Підпечери Станіславського р-ну у мешканця цього села Володимира Бориса було виявлено капітально облаштовану криївку на глибині п'яти метрів, загальною площею близько 20 кв.м. З неї вилучено близько 500 кг друкарського паперу [4, 180]. Траплялися випадки наявності у криївках трьох і більше кімнат. Так, 6 лютого 1949 р. в урочищі Ісаївці проведено чекістсько-військову операцію. В результаті дводенного пошуку виявлено порожній, добре облаштований бункер, який складався з п'яти приміщень. Тут переховувався Д. Кмит-«Зов». Оперативники вилучили: друкарську машинку, оунівські документи, які мали значний оперативний інтерес, і літературу [7, 58].

Для освітлення криївок використовувалися керосинні і карбітові лампи, свічки, а в деяких випадках, якщо криївки споруджувалися у населених пунктах – у підвалах бу-

динків чи у кімнатах між перегородками стін – електричним світлом. Для прикладу, 25 березня 1947 р. при ліквідації провідника кущового проводу ОУН «Грома» у с. Великий Кучерів Чернівецького р-ну у будинку місцевого мешканця виявлено криївку, у якій переховувався «Грім». Облаштували її під пічкою, вхід був зроблений через плиту, яка при вході у криївку піднімалася. 13 липня 1947 р. на окраїні м. Сторожинець у будинку Аурени Давидян – у результаті перевірки і за допомогою перемиру стін – було знайдено криївку між стіною будинку і пічкою. Вхід у неї був зроблений із горища, закривався кришкою і ретельно замазувався глиною [16, 200].

17 листопада 1949 р. у сараї Григорія Рябія виявлено криївку, у якій містилися важливі документи. Вони належали референтові пропаганди Хирівського районного проводу ОУН «Тяпці». Серед них: близько 1000 примірників різних націоналістичних листівок, 168 брошур, 3 прапори, архівні документи районного проводу ОУН і 4 гранати. Крім цього, у нього було виявлено ще одну криївку, збудовану 1948 р. З неї вилучено: друкарську машинку, чистий папір (бл. 10 кг), різні націоналістичні листівки до 40 кг, 2 гранати [21, 149].

Для санвузла переважно відводився кут з відром чи іншим посудом у проході житлового приміщення. За наявності у криївці протічних вод (підземні струмки), вони використовувалися для виводу відходів назовні.

Необхідні матеріали для будівлі криївок заготовлялися, як правило, на значній відстані від неї. Викопана земля і відходи від обробки матеріалу ретельно маскувалися, або ж переносилися на значну віддаль від криївки. З метою конспірації заготівля будівельних матеріалів і будівництво криївок проводилося тільки тими людьми, які повинні були у ній жити. Розташування криївок у господарствах проводилося особливо довіреними особами. Термін будівництва скорочувався до мінімуму. Облаштування криївки також залежало від її цільового призначення. В основному воно складалося із найбільш необхідних у щоденному побуті предметів [14, 17]. На усіх етапах робіт необхідно було дотримуватися конспіративності (не пошкодити дерев, кущів тощо). Для гідроізоляції інколи перед насипанням землі зверху криївки накривали папою (руберайдом), толем і навіть в окремих випадках бляхою (хоча при пробиванні землі щупом криївку легко було розконспіровували), або ж засипали глиною. Зверху накривали землею не менше 1,5 м, замасковували криївку дерниною [25, 158–160].

Заарештований господарчий референт районного проводу Михайло Гута свідчив, що в ніч на 13 листопада 1944 р. у с. Тязів відбувалася нарада, на якій провідник повітового проводу ОУН «Сулима» серед іншого відзначав недоліки, які існували при будівництві криївок: а) викинута земля біля них; б) незаконспіровані входи; в) знання про них значної кількості людей. Особливий акцент робився на маскуванні входу [3, 98]. У випадку, якщо криївка будувалася у дворі якого-небудь господаря, то крім людей, які у ньому переховувалися, знали також самі господарі цього дому [15, 29].

У житлових кімнатах криївок розташовувалися ліжка, столи, лавиці, полицки для книг і продовольства. Натомість криївки, призначені для продовольчих складів, типографій і допитів, облаштувалися у відповідності до їхнього призначення. Для приготування їжі у криївках підпільники користувалися т.зв. керосинками. Якщо криївка розташовувалася у лісі чи на відкритій місцевості, то їжа варилася у нічний час для уникнення виявлення. У криївках, побудованих у населених пунктах (господарстві будинку чи квартирі), приготування їжі та її постачання проводилося утримувачами криївок.

Вода зберігалася у бідонах, а в великих криївках споруджувалися цементні басейни чи колодязі. Значна увага приділялася маскуванню криївки, яка визначала його належ-

ність і тривалість існування. Викопана на місцевості криївка відразу після будівництва ретельно маскувалася дерном із однорідним рослинним покриттям.

Якщо криївка будувалася у лісовій чи покритій кущами місцевості, то маскування відповідало оточуючій рослинності. При маскуванні увага також приділялася і збереженню кореневої системи рослин, оскільки пошкодження призводило до їхнього засихання [14, 18].

Закриту криївку зсередини закладали деревом. Крім цього, дерево використовувалося і для зведення даху криївки. Залишки пнів, свіжа земля і гілки, попри ретельне маскування, могли навести на криївку. Тому із випаданням снігу практично усі ці характерні наслідки будівництва криївок маскувалися [17, 57].

Найслабшим місцем для безпеки криївок був вхідний люк. При будівництві йому надавалося велике значення. Користування ним також демаскувало криївку. Найчастіше люками служили дерев'яні ящики, які закривали вхідний канал, плетені корзини і тази, у які поміщалися маскувальний ґрунт: дерни, кущі, невеликі дерева. У криївках, побудованих у господарствах, роль прикриття відводили перегнію, зерну, картоплі і т.д. У багатьох випадках люки криївок влаштовувалися на місцевості. Вони мали до метра висоти для того, щоб насипаний у них товстим шаром ґрунт, не давав можливості виявити щупом дно люку. До речі, сам вхідний канал підпільники намагалися будувати із поворотами чи перегинами з тим, аби під час бою кулі чи гранати не потрапляли у криївку. У свою чергу, при потраплянні димових гранат мешканці криївки мали час для знищення цінних документів і покінчити життя самогубством, щоб уникнути полону.

Особлива увага при будівництві криївок приділялася системі вентиляції, яка могла забезпечити тривале перебування під землею відповідної кількості людей. Виходи віддушин маскувалися у дуплах дерев, густих заростях, в ущелинах і рівчаках, де були сильні потоки вітру, якими розсівалося вихідне тепле повітря. Контроль і догляд за віддушинами зимою проводився дуже ретельно, оскільки у місцях виходу повітря сніг міг танути і набирати іншого кольору. Маскувалися вентиляційні канали різноманітно у залежності від пори року і місця знаходження криївок. Розміщення віддушин повинно було гарантувати повну і вільну циркуляцію свіжого повітря у криївці при його найбільшій і тривалій наповненості, бо ж при поганій вентиляції тривале перебування у ній було неможливе. Матеріалом для прокладання віддушин служили залізні труби невеликого діаметру, наскрізні довгі дерев'яні ящики, жолоби, отвори у ґрунті, просвердлені довгою палкою, тріщини у скалистих ґрунтах і т.д. [15, 30; 14, 19]. Так, мешканець с. Вербіж Нижній Дмитро Урдейчук 16 серпня 1953 р. зустрічався із підпільниками «Когутом» і «Сірком», від яких отримав завдання виготовити пристосування для свердління віддушин у криївці. Виконуючи завдання, він підготував із залізних труб вказані пристрої і залишив їх у пункті, обумовленому з підпільниками [9, 284–285]. Погана вентиляція могла привести не лише до розконспірації, але й до загибелі підпільників. Так, 9 жовтня 1953 р. у с. Грушів Коломийського р-ну був захоплений Дмитро Онуфрійович Василик (1934 р.н. ур. с. Нижній Вербіж), який показав криївку членів Печеніжинського районного проводу ОУН, із якого вилучили чотирьох учасників групи «Орла» (Микола Вінтоняк-«Орел», Дмитро Тафійчук-«Сомко»; Федір Вінтоняк-«Смерека», Іван Горецький-«Вишня»), які задихнулися від спалаху бензобаку у криївці. При цьому оперативна група вилучила 3 автомати, 4 пістолети, 1 гранату. Після цього чекісти звітували про повну ліквідацію Печеніжинського районного проводу ОУН [10, 259–260].

Для надійності криївок дуже важливе значення мали умови таємного підходу до них у будь-який час дня і ночі, а особливо можливості легкого і швидкого маскування

цих підходів. Враховуючи це, підпільники для зимівлі зазвичай влаштовували криївки біля проїзних доріг, постійних пішохідних стежок, а часто і під полотном дороги, біля мостів і мостиків, які використовувалися як вхідні люки [15, 30; 14, 19]. На території Івано-Франківського р-ну керівником «Хмарою» було облаштовано криївку у відкосі залізнодорожного насипу із вхідним люком між шпалами полотна залізної дороги. В ящик, який був вхідним люком, насипався щебень полотна залізної дороги. Вхідний канал, який ішов із люку у криївку, був прокопаний під кюветом. Вентиляційними каналами служили два дерев'яних жолоби, замаскованих деревом на схилі гори [14, 25]. Основний люк знаходився на відстані півтори-двох метрів від постійно діючої стежки, а запасний виходив у лісовий масив. Вентиляційні канали, зроблені із дерев'яних жолобків, виходили у найрізноманітніших варіантах, частіше всього через стовбури дерев. В одній із кімнат криївки розміщувалася типографія, а в інших двох кімнатах розташовувалися підпільники. У криївці був басейн для питної води і санвузол. На території Івано-Франківського р-ну на галявині одного із лісових масивів розташовувався двохповерховий бункер керівника крайового проводу «Наума». Він мав два вхідних люки; один входив у перший поверх криївки, а запасний – у другий поверх. Поверхи між собою з'єднувалися окремим входом, люк якого маскувався на верхньому поверсі криївки. Всередині були санвузол і басейн для питної води [14, 26].

У лісових умовах для підходу до будівництва використовувалися звірині стежки, просіки, вирубки і інші місця, які не залишали помітних слідів. Інколи підхід до криївки здійснювався босоніж, а зимою маскувався шляхом заволочвання слідів гілками і т.д.

На зимовий період повідомлення між криївками скорочувалися до мінімуму, а у випадках межової необхідності використовувалися дні із заметілями [14, 20]. Водночас мали місце поодинокі випадки наявності радіозв'язку між окремими криївками. Про це у своїх зізнаннях свідчив заарештований 2 квітня 1947 р. Павло Денисович Бардов (1897 р.н.), який перебуваючи у Дрогобицькій області особисто бачив налагоджений зв'язок між групами відділу УПА, розташованими у різних криївках [5, 92].

У літній період підпільники покидали криївки і протягом всього періоду перебували у лісових масивах чи посівах. Переховувалися у лісі, в густих кущах на пересіченій місцевості; вони влаштовувалися на стоянці з таким розрахунком, щоб у випадку проведення військових операцій можна було би таємно втекти від військового наряду чи уникнути переслідування [9, 24].

Для забезпечення життєдіяльності криївки і її мешканців потрібно було ще з осені заготувати борошно, картоплю, м'ясо, крупи та інші продукти. Доставка цього всього у глухі непрохідні місця була вкрай складною справою. Тому при спорудженні криївок враховувалася можливість під'їзду до них підводою на порівняно близьку відстань [17, 55].

Основою забезпеченої і спокійної зимівлі групи завжди була наявність у даній місцевості надійних, перевірених станичних і кущових провідників. Саме на них лягала відповідальність за тих, хто зимував у криївці. Станичні з мешканців села (симпатиків) у необхідній кількості забезпечували збір із населення продуктів харчування, грошей, вовни. Вони своєчасно повідомляли про появу військ, ймовірні місця операцій і т.д. [17, 55]. Підпільники також змінювали технологію і тактику. Так, у 1950 р. будували криївки ближче до населених пунктів, враховуючи можливість їхнього пошуку у горах. Рекомендувалося будувати закриті криївки для того, щоб протягом зими, заготовивши достатню кількість бензину, продуктів, медикаментів, її не покидати [17, 57]. Якщо у криївці проживали понад 2-3 особи, тоді вони повинні були мати 2-3 запасні криївки,

про які знали лише вони самі. В таких криївках потрібно було мати запас продуктів на 2 тижні (сухарі, сало, мед, цукор, переварену воду і медикаменти).

У житловій криївці могли бути тільки речі, пов'язані безпосередньо з поточною роботою (незначна кількість готівки, потрібної для купівлі дрібних речей, запас грошей чи каса, кілька підручних книжок, потрібних для опрацювання дорученої теми), невелика кількість харчів на довший період, одяг і взуття, підручна література, зброя і амуніція, яку використовували мешканці криївки, крім магазину зброї і амуніції [13, 73].

Найбільшою небезпекою для самих криївок і її мешканців була зрада. Через це заборонялося вказувати на місця розташування криївок навіть родичам, близьким чи добре знайомим. Вимагалось не ходити і не вимагати продуктів у людей, які не знали підпільників [6, 137]. Вдало побудовану і ретельно замасковану криївку було практично неможливо виявити. Проте саме зрада була найбільш небезпечним явищем. Наприклад, колишній адміністратор референтури пропаганди Проводу ОУН Юрій Попович-«Вільховий», заарештований 18 липня 1950 р., показав чекістам місця розташування близько 40 криївок Сколівського і Славського районів, Стрийського і Турківського надрайонних проводів ОУН. Їх було виявлено й знищено [18, 202–203]. До речі, прості прочісування місцевостей результатів не давали.

Оперативно-слідчим шляхом у результаті ліквідації сотні «Дорошенко» з куреня «Летуна» (від 10 до 12 грудня 1944 р.) у селах Ястшембица, Родванце, Вулька-Радванце і Нестанице Радехівського р-ну показами захоплених підпільників, зокрема «Чаплі», було встановлено: у с. Раджалів, в спеціально облаштованих під землею криївках, переховувався керівний склад штабу командира військової округи УПА куреня «Летуна» і сотні «Черемоша». 14 грудня 1944 р. після завершення бою у с. Раджалів під згорілими сараями виявлені 14 спеціально облаштованих криївок. Проведеним оглядом було встановлено, що виявлена криївка у с. Раджалів мала глибину до 4 м. та 2 відділення, пов'язаних ходом, загальною площею до 50 кв.м. Криївка мала два отвори: один із них вхідний, розміром 0,80x0,80, та вентиляційний – розміром 0,40x0,40 [2, 148]. З криївки вилучили 10 тіл, а також портфель із документами і перепискою командира групи ВО «Буг» «Вороного». Були також: 1) грошові знаки: 3541 польських злотих і 20 грошей, 10 німецьких марок, 20 шведських крон, 9 американських доларів, 35 рублів, а також туалетні принадлежності; 2) окута залізом дерев'яна скриня, розміром 50x50x40 см, із документами референта СБ обласного проводу ОУН «Галайди»; 3) дерев'яна скриня (60x60x50 см) з топографічними картами і документами, які належали командиру ВО «Буг», начальнику обласної господарської референтури «Остапу», окружної господарчої референтури «Хортиця» і його начальника «Чуйкевича», а також із документами підвідділу СБ обласного проводу ОУН; 4) дві друкарські машинки (одна з українським шрифтом, інша – з польським); 5) копіювальний апарат «Лінотип» із закладеними до розмноження бланком наказу УПА; 6) повний комплект портативної радіоустановки і одна німецька динамомашинка для живлення радіостанції; 7) три німецьких парашути; 8) один ротний міномет; 9) санітарні аптечки – 2 штуки [2, 149–150].

Окремої уваги заслуговує остання криївка керівництва Карпатського крайового проводу ОУН. Під час її знищення загинув Микола Твердохліб-«Грім». Місце для будівництва було обране ідеальне – на схилі гори Березовачки. Тут вдалося натрапити на підземне джерело без жодних ознак потічка, яке пробивалося із землі і практично одразу ховалося під землею. Криївка розраховувалася на 6 осіб: «Грім» з дружиною, Л. Гринішак-«Довбуш» з Анною Попович, «Деркач» і Ярослав Обрубанський-«Яркий». Відповідно до правил ці ж особи і будували її. Жінки стояли на варті, ввечері готували

їжу. Будівництво відбувалося відкритим способом: розчистили на 3–4 м глибини яму, зв'язали з кругляків стіни, основою 3–4 м. Зробили подвійну стелю, щоб сніг не топився, коридорчик і комору на зберігання продуктів, бензину, інструментів тощо. У протилежному від входу куті був проведений вивід вентилятора, а вхід повітря був у коридорі, біля виходу. Ґрунт складався зі суцільного грубого каменю, який легко пропускав повітря. Через це ніколи не відчувалася задуха. Уздовж стіни були зроблені лежаки для спання, посередині кімнати був столик з лавицями. Тут підпільники їли й працювали. Коридорчик закінчувався туалетом, туди ж зливалися помий з кухні, а тверді відходи зберігалися у скрині до весни. У верхній частині коридору була зроблена криничка, вода з якої жолобком стікала до туалету і далі камінням просочувалася у підземелля. Наприкінці коридору довжиною 3–4 м був отвір 60х60 см, який виконував роль виходу. Вихід прикривався «дучкою» (скриня на завісах, наповнена землею й мохом відповідно до особливостей місцевого терену) [23, 64].

Криївку робили, уникаючи шуму: пилку замотували у рушник, сокирою майже не користувалися. На початку вересня 1953 р. згадана криївка була готова і настільки добре замаскована, що вівчар ходив з вівцями через неї і нічого не зауважував. Дві родини симпатиків із с. Рівня надавали харчування та інформацію. Зиму 1953 – 1954 рр. підпільники перебували у цій криївці. Варто відзначити: протягом усього часу перебування у криївці підпільники займалися самоосвітою. Зокрема, на цей час був розроблений детальний план занять. Мешканці криївки поміняли день на ніч. Коли надворі ставало вечоріти, життя у криївці оживало: варили їсти, проводили заняття. У криївці були радіо, книжки; підпільники писали спогади. До обіду були заняття з історії Польщі, Росії, Румунії, України, історії дипломатії, психології мас, загальної психології, логіки, основ красномовства, методів діяльності СБ (проводилося індивідуальне читання протоколів зізнань агентів НКВС-МДБ), структури і методів роботи МДБ. Після обіду – вільні заняття згідно потреб і можливостей підпільників [23, 66].

Щодо масштабів виявлення криївок, то можна констатувати: всі західні області УРСР були вкриті густою мережею криївок. Так, у 1946 р. було зруйновано 12190 криївок: 1239 у Волинській, 1429 у Дрогобицькій, 3508 у Львівській, 874 у Рівненській, 2976 у Станіславській, 2029 у Тернопільській, 75 у Чернівецькій [12, 91]. Продовжували виявляти криївки і в наступні роки. З цього приводу було створено навіть окрему довідку «Про підпільні криївки, виявлені і взяті під агентурний нагляд органами МДБ західних областей України станом на 21 жовтня 1952 р.». Відтак органи МДБ західних областей УРСР виявили 23 криївки: у Львівській області – 11, у Тернопільській – 5, в Івано-Франківській – 4, у Волинській – 2, у Рівненській – 1, у Дрогобицькій – не виявлено [8, 166]. Чекісти зазначали, що від заарештованих довідувалися про будівництво добре законспірованих криївок у лісових масивах біля прилеглих сіл, які були основними місцями перебування керівників оунівського підпілля. За агентурними даними і свідченнями заарештованих встановлено і зруйновано понад 80 криївок, у яких переховувалися підпільники. Протягом кварталу виявлено і вилучено 6 складів з матеріальними цінностями і зброєю [19, 305зв.].

Висновки. У процесі боротьби українське націоналістичне підпілля виробило унікальні тактико-стратегічні форми, методи та засоби. З роками вони вдосконалювалися. Особливе місце у цій системі відігравали криївки. В умовах колосального наступу репресивно-каральних органів, які використовували не тільки військову силу, але й агентуру. Спеціальні засоби, частина з яких була заборонена міжнародними конвенціями, життєво важливе значення мала вдало продумана й організована система криївок. Саме

вони повинні були зберегти продовольчі, військові запаси, документацію та життя підпільників. Налагоджена мережа криївок стала одним із чинників довготривалої боротьби визвольного руху та радянської влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Веденєєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки : монографія / Дмитро Веденєєв, Геннадій Биструхін. – К. : К.І.С., 2007. – 568 с.
2. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 2-Н. – Оп. 87 (1951). – Спр. 42. – Т. 1. – 164 арк.
3. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 6. – Т. 1. – 435 арк.
4. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 56 (1953). – Спр. 6. – Т. 4. – 358 арк.
5. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 57 (1953). – Спр. 1. – Т. 4. – 482 арк.
6. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 60 (1953). – Спр. 3. – Т. 3. – 331 арк.
7. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 62 (1953). – Спр. 2. – Т. 1. – 195 арк.
8. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 99 (1954). – Спр. 8. – Т. 7. – 334 арк.
9. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 19 (1960). – Спр. 6. – 268 арк.
10. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 19 (1960). – Спр. 8. – 298 арк.
11. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 32 (1960). – Спр. 19. – 212 арк.
12. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 36 (1960). – Спр. 3. – 33 арк.
13. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 17. – 350 арк.
14. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 19. – 297 арк.
15. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 56. – 453 арк.
16. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 91. – 398 арк.
17. ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. 9112. – Т. 5. – 387 арк.
18. ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. 9112. – Т. 13. – 421 арк.
19. ГДА СБУ. – Ф. 71. – Оп. 6. – Спр. 88. – 317 арк.
20. ГДА СБУ. – Ф. 71. – Оп. 6. – Спр. 161. – 232 арк.
21. ГДА СБУ. – Ф. 71. – Оп. 6. – Спр. 214. – 239 арк.
22. Данилишин О. Повстанськими стежками Жидачівщини. Підрозділи, бої, бункери, криївки... / Олексій Данилишин. – Дрогобич : Коло, 2012. – 514 с.
23. Зеленчук М. Смерть командира Миколи Твердохліба-Грома / М. Зеленчук // Альманах «Гомону України». – 1992. – С. 59 – 70.
24. Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 38 : Архітектура резистансу : криївки і бункери УПА в світлі радянських документів [ред. Петро Потічний]. – Торонто ; Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2002. – 430 с.
25. Матисякевич З. Історія Синевідська Вижного / Зиновій Матисякевич. – Львів : Літопис, 2003. – 350 с.
26. Паньків М. Партизанські схрони УПА / Михайло Паньків // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2008. – Ч. 18. – С. 291–302.

Статтю подано до редакції 14.03.2014 р.